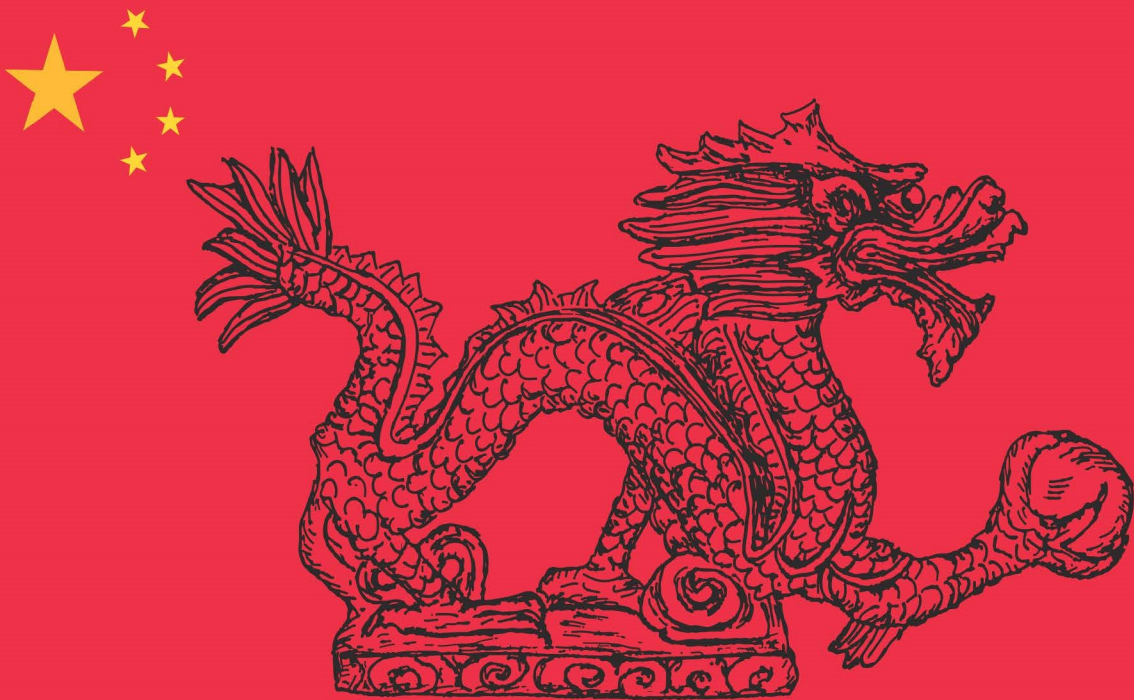


Sypiając ze smokiem

Polityka Unii Europejskiej wobec Chin

Tomasz Kamiński



Contemporary Asian Studies Series



WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Sypiając ze smokiem

Polityka Unii Europejskiej
wobec Chin



WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Sypiając ze smokiem

Polityka Unii Europejskiej wobec Chin

Tomasz Kamiński



WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2015

Tomasz Kamiński – Uniwersytet Łódzki, Wydział Studiów Międzynarodowych
i Politologicznych, Zakład Azji Wschodniej
90-131 Łódź, ul. Narutowicza 59a

RECENZENT

Przemysław Osiewicz

SKŁAD I ŁAMANIE

Oficyna Wydawnicza Edytor.org
Lidia Ciecierska

PROJEKT OKŁADKI

Łukasz Orzechowski

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/lenaalyonushka

Publikacja bez opracowania redakcyjnego w Wydawnictwie UŁ

© Copyright by Tomasz Kamiński, 2015

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2015

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.06957.15.0.M

Ark. wyd. 11,0; ark. druk. 12,125

ISBN 978-83-7969-745-8
e-ISBN 978-83-7969-746-5

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

Spis treści

Wstęp	7
1. Bilans pierwszego dwudziestolecia relacji – polityka wobec ChRL w latach 1975–1994	
1.1. Nawiązanie stosunków dyplomatycznych i pierwsze lata kontaktów 1975–1989	24
1.2. Kryzys w relacjach 1989–1991	30
1.3. Rosnąca rola kontaktów 1992–1995	32
1.4. Konkluzje	34
2. Ewolucja strategicznych założeń polityki unijnej wobec Chin	
2.1. Konstrukttywne zaangażowanie	37
2.2. Kompleksowe partnerstwo	39
2.3. Strategia dalszych kroków	43
2.4. Dojrzewające partnerstwo	45
2.5. Rosnąca odpowiedzialność	47
2.6. Konkluzje	51
3. Struktura instytucjonalna polityki Unii Europejskiej wobec Chin	
3.1. Instytucjonalizacja relacji dwustronnych	54
3.2. Struktura instytucjonalna dialogu po roku 2010	61
3.3. Porozumienie o partnerstwie i współpracy czy strefa wolnego handlu?	65
3.4. Konkluzje	67
4. Gospodarczy wymiar współpracy Unii Europejskiej z Chinami	
4.1. Wielkość i struktura wymiany handlowej	70
4.2. Wejście Chin do Światowej Organizacji Handlu – przełomowy moment w relacjach wzajemnych	74
4.3. Problem deficytu handlowego	79
4.4. Inwestycje unijne w Chinach	90
4.5. Przyznanie ChRL statusu „gospodarki rynkowej”	95
4.6. Problem niskich standardów produkcyjnych w Chinach	98
4.7. Konkluzje	101

5. Unia Europejska wobec problemu łamania praw człowieka w Chinach

5.1. Odmienne perspektywy spojrzenia na prawa człowieka	104
5.2. Ewolucja stanowiska Unii Europejskiej wobec problemu łamania praw człowieka w Chinach	107
5.3. Mechanizmy wpływania na sytuację w Chinach	109
5.4. Ocena dotychczasowej polityki unijnej wobec Chin	112
5.5. Konkluzje	116

6. Problem ochrony środowiska w polityce Unii Europejskiej wobec Chin

6.1. Problem degradacji środowiska naturalnego w Chinach i polityka rządu ChRL wobec tej kwestii	119
6.2. Unijno-chińska współpraca w zakresie ochrony środowiska	124
6.3. Transfer technologii przyjaznych środowisku	128
6.4. Konkluzje	131

7. Embargo na sprzedaż broni do Chin

7.1. Zakres embarga i próby jego zniesienia	134
7.2. Dyskusja wokół zniesienia embarga	138
7.3. Konkluzje	140

8. Pomoc unijna dla Chin

8.1. Unijne wsparcie dla chińskich przemian	144
8.2. Najważniejsze unijne projekty	147
8.3. Współpraca w zakresie polityki regionalnej – studium przypadku	152
8.4. Konkluzje	162
Zakończenie	165
Bibliografia	171
Wykaz rysunków, tabel	191
Aneks	193

Wstęp

Chiny – mimo swojej wielkości, wspaniałej historii i ciekawej kultury – przez wiele lat po II wojnie światowej pozostawały poza głównym obszarem zainteresowań państw i społeczeństw europejskich. Co prawda, reformy rozpoczęte przez Deng Xiaopinga¹ stworzyły wiele ciekawych możliwości biznesowych, ale było to ważne jedynie dla wąskiego grona europejskich firm, które postanowiły wejść na tamtejszy rynek. Dopiero krwawo stłumione protesty studenckie w 1989 roku skupiły na sobie uwagę świata, w tym państw europejskich. Szybko wprowadzono sankcje, próbując wymusić na Pekinie liberalizację systemu politycznego i wypuszczenie więźniów. Było to, jak się wydawało, racjonalne zachowanie – bogate kraje Zachodu właśnie rzuciły na kolana Związek Radziecki, który nie wytrzymał rywalizacji gospodarczej. Uważano, że ze słabymi Chinami powinno pójść łatwiej.

Wkrótce okazało się jednak, że sankcje nie działają, a co gorsza, Europie nie opłaca się ich utrzymywać. Chiny, trochę niepostrzeżenie, stały się znowu na tyle istotne politycznie i gospodarczo, że możliwości wywierania na nie presji znacząco zmalały. Już nie dało się upokorzyć i odsunąć od siebie chińskiego „smoka” – trzeba było zacząć żyć obok niego. Co gorsza, z każdym rokiem potężniał on coraz bardziej, a wszelkie próby „wychowywania” go przez Europejczyków spełzły na niczym. Chiny nie chciały być takie jak Europa, miały własny pomysł na siebie i konsekwentnie go realizowały. Wkrótce „smok” bardzo urósł i usamodzielniał się, a Europa straciła wszelkie złudzenia co do możliwości skutecznego wpływania na jego rozwój. Uświadomiła sobie ponadto, że jest on niezbędny, a partnerstwo z nim jest konieczne do rozwiązywania najważniejszych problemów współczesnego świata. Dzielenie sypialni ze „smokiem” nie jest jednak ani wygodne, ani łatwe.

Niniejsza książka opisuje, w jaki sposób Unia Europejska próbowała układać swoje relacje z „chińskim smokiem”. Narracja obejmuje okres

¹ W książce przyjąłem transkrypcję *pinyin* gdyż jest obecnie najczęściej stosowana, również w tekstach polskojęzycznych. Ułatwi to czytelnikowi ewentualne przeszukiwanie zagranicznych źródeł drukowanych i elektronicznych.

niemal dwóch dziesięcioleci (1995–2014), w których doszło do zasadniczej zmiany układu sił pomiędzy Europą a Chinami. Chińska Republika Ludowa (ChRL) stała się w wielu aspektach wzajemnych stosunków partnerem równym lub nawet silniejszym od Unii. Pierwszy raz w historii najnowszej Europa straciła przewagę nad Chinami i jak na razie nic nie wskazuje na to, by mogła ją odzyskać.

Cezurę początkową pracy wyznacza data opublikowania pierwszego unijnego dokumentu strategicznego definiującego założenia polityczne UE wobec ChRL. Ustanowił on faktyczny początek polityki wobec Chin, prowadzonej w oparciu o instytucje nowo powstałej (w wyniku ustaleń traktatu z Maastricht) Unii Europejskiej. Cezurę końcową stanowi rok 2014, kiedy to odbyły się wybory do Parlamentu Europejskiego, powołany został nowy skład Komisji Europejskiej, a także nowy przewodniczący Rady Europejskiej. Był to więc moment zmiany władzy w Unii, a jednocześnie rok, w którym Państwo Środka stało się największą gospodarką na świecie, wyprzedzając pod tym względem Stany Zjednoczone. Moment ten jest symboliczny dla procesu odbudowy potęgi Chin i podkreśla zasadniczą zmianę pozycji tego państwa w świecie.

Należy podkreślić, że tematem książki jest polityka UE wobec ChRL, a nie stosunki unijno-chińskie. Wszystkie omawiane problemy są więc postrzegane z perspektywy Brukseli. Oczywiście, autor nie odstępował całkowicie od analizowania i prezentowania polityki strony chińskiej, gdyż uniemożliwiłoby to dokonywanie oceny polityki unijnej. Chińska polityka i chiński ogląd analizowanych kwestii prezentowane są jednak jedynie skrótowo, jako punkt odniesienia dla zasadniczego toku narracji. Chińskiej polityce wobec UE poświęciłem osobną pracę, do lektury której zachęcam Szanownych Czytelników².

Celem książki nie była analiza wszystkich istotnych wymiarów polityki unijnej wobec Chin (zrobiłem to w pracy doktorskiej³). Moją ambicją było udowodnienie tezy, że założenia polityczne Unii wobec Chin muszą ulec gruntownemu przeformułowaniu – z uwagi na fakt, że zasadniczo zmienił się układ sił pomiędzy obiema stronami. Chiny nie są już krajem rozwijającym się (choć za taki nadal chcą uchodzić), który wymaga

² T. Kamiński, *Po pierwsze gospodarka. Narzędzia polityki zagranicznej ChRL wobec Unii Europejskiej*, [w:] *Narzędzia polityki zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej*, red. M. Pietrasiak, D. Mierzejewski, K. Żakowski, Łódź 2014, s. 131–158.

³ Idem, *Polityka Unii Europejskiej wobec Chin w latach 1995–2008*, Łódź 2009 [kps pracy doktorskiej dostępny w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego].

europejskiej pomocy. Nie ma też konieczności zabiegania o włączenie ich do najważniejszych instytucji światowych, bo są już członkami większości z nich. Nie ma też sensu dalsze zachęcanie Pekinu do wzięcia większej odpowiedzialności za problemy globalne – Chiny robią to we własnym interesie. Europa powinna raczej zastanowić się, jakich interesów bronić i za pomocą jakich metod robić to efektywnie w zmienionych warunkach, gdyż w tym dwustronnym układzie z Chinami nie jest już stroną silniejszą.

Z rozważań zostały wyłączone te tematy i wątki, które nie mają zasadniczego znaczenia dla realizacji najważniejszych celów pracy, a zostały przeze mnie opisane w osobnych publikacjach. Mam tu na myśli, na przykład, chińsko-europejską rywalizację o wpływy w Afryce⁴ czy współpracę naukowo-technologiczną⁵, choć wnioski z analizy tych obszarów badawczych również wsparłyby główną tezę niniejszej książki. Pominięto też kwestie kulturalne i edukacyjne. Po pierwsze, mimo że stanowiły one zauważalny element stosunków wzajemnych pomiędzy Europą i Chinami, to jednak w sensie politycznym i gospodarczym ich znaczenie było nieduże, a ich omówienie nie przyczyniłoby się w istotnym stopniu do realizacji postawionych celów badawczych. Wydaje się, że jest to temat do opracowania w formie osobnej monografii. Po drugie, wymiana i współpraca kulturalna z Chinami były w dużej mierze realizowane na płaszczyźnie bilateralnej przez państwa członkowskie. Wynikało to z faktu, że kompetencje organów unijnych w tej sferze są bardzo niewielkie – każdy kraj zachowuje pełną suwerenność w kreowaniu i prowadzeniu polityki kulturalnej. Podobnie jest w sferze edukacji, a pewne próby intensyfikacji współpracy z Chinami w tym zakresie, na przykład poprzez uczestnictwo w programie Erasmus Mundus, miały w omawianym okresie znaczenie marginalne.

Książka częściowo bazuje na badaniach zawartych w mojej rozprawie doktorskiej, w której narrację zakończyłem jednak na roku 2008. Praca ta miała też zupełnie inną strukturę i cele badawcze. Dlatego też szkice składające się na niniejszą publikację, choć oparte na niektórych podrozdziałach rozprawy, zostały jednak istotnie zmienione i uaktualnione. Żaden

⁴ Idem, *Klucz do Afryki – czynnik chiński w polityce UE wobec kontynentu afrykańskiego*, [w:] *Azja Wschodnia i Azja Południowa w stosunkach międzynarodowych*, red. J. Nakonieczna, J. Zajączkowski, Warszawa 2011, s. 552–566.

⁵ Idem, *Współpraca naukowo-technologiczna pomiędzy Unią Europejską a Chińską Republiką Ludową*, [w:] *Współczesne stosunki międzynarodowe w Azji Wschodniej. Problemy, wyzwania i szanse*, red. M. Pietrasiak, D. Mierzejewski, Łódź 2010, s. 92–111.

z tekstów nie był wcześniej publikowany, poza tym poświęconym polityce rozwojowej Unii Europejskiej. Artykuł prezentujący część wyników badań zawartych w książce ukazał się w języku angielskim w czasopiśmie „The European Spatial Research and Policy”⁶.

Założenie badawcze – Unia Europejska jako podmiot stosunków międzynarodowych

Tradycyjnie polityka zagraniczna państw europejskich prowadzona była samodzielnie przez każdy z krajów. Proces integracji europejskiej wykreował jednak Unię Europejską – nowego, ponadnarodowego uczestnika stosunków międzynarodowych. Unia Europejska, powstała w 1992 roku, w wyniku podpisania traktatu z Maastricht, to struktura polityczno-instytucjonalno-prawna, będąca bytem niezwykle skomplikowanym zarówno pod względem swojej budowy, zakresu działań, jak i pozycji prawnej.

Unia jest związkiem suwerennych państw tworzących regionalne ugrupowanie, splecionych ze sobą bezprecedensowo silnymi procesami integracyjnymi, przebiegającymi zarówno w sferze gospodarczej (gdzie są najbardziej zaawansowane), jak i politycznej. Siła procesów integracyjnych w Europie (charakteryzujących się przy tym wysokim stopniem instytucjonalizacji) sprawiła, że Unia na arenie stosunków międzynarodowych jest osobnym aktorem, występującym tu niejako obok (a w zasadzie oprócz) swoich państw członkowskich i dysponującym własnymi narzędziami oddziaływania na system międzynarodowy⁷.

Cechy charakterystyczne dla UE jako uczestnika stosunków międzynarodowych wskazują, że stanowi ona zupełnie nowy rodzaj „bytu”, wymykający się klasycznemu postrzeganiu podmiotowości w stosunkach międzynarodowych, który wskazywał tylko dwa typy aktorów – państwa oraz organizacje międzynarodowe⁸.

Unia Europejska aż do wejścia w życie traktatu lizbońskiego w roku 2009, czyli przez większość omawianego w pracy okresu, nie była typo-

⁶ Idem, *China's Regional Policy and the Influence of the EU Assistance*, „European Spatial Research and Policy” 2009, vol. 16, no. 1, s. 93–114.

⁷ D. Milczarek, *Unia Europejska we współczesnym świecie*, Warszawa 2005, s. 18.

⁸ Stanowiące przez lata obowiązujący paradygmat podejście realistyczne skupiało uwagę niemal wyłącznie na państwach. Patrz na przykład D. A. Baldwin, *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, New York 2003.

wą organizacją międzynarodową, nie miała podmiotowości prawnomiędzynarodowej – w przeciwieństwie do Wspólnot Europejskich, które taką podmiotowość posiadały. Problem dookreślenia „bytu”, jakim jest Unia, można w pewnym stopniu rozwiązać posługując się kategorią jednostki politycznej, zdefiniowanej przez Raymonda Arona jako „terytorialnie zorganizowana politycznie zbiorowość”⁹. Jest ona, jak się zdaje, wystarczająco pojemna, choć przy tym, oczywiście, nieprecyzyjna.

Można wskazać na trzy główne cechy charakterystyczne dla Unii jako aktora w stosunkach międzynarodowych¹⁰:

1. Unikatowość – skala i głębia procesów integracyjnych w Europie jest nieporównywalna z niczym w historii świata. Kształt organizacyjny Unii oraz ukształtowane rozwiązania instytucjonalno-prawne są wielkim eksperymentem, przeprowadzanym z udziałem najpierw 6, a od 2013 roku już 28 państw europejskich;

2. Nieokreśloność jej fenomenu – analizując Unię Europejską, tak naprawdę analizujemy „proces”, a nie „stan”, gdyż jest to struktura podlegająca nieustannym, niezwykle szybkim przemianom¹¹;

3. Niejednorodność instytucjonalno-prawna – do roku 2009 formalnie wciąż istniały dwie „wspólnoty”: Wspólnota Europejska (następczyni EWG) oraz Europejska Wspólnota Energii Atomowej (EURATOM). Unia Europejska istniała niejako ponad nimi, łącząc w sobie wszystkie elementy procesu integracji europejskiej, dając im jednolitą „twarz”.

Wielość obszarów, w jakich przebiega integracja europejska, powoduje, że również sfera interakcji Unii z innymi uczestnikami gry międzynarodowej jest niezwykle szeroka. Obejmuje ona bez wątpienia kwestie polityczne, gospodarcze, militarne, społeczne i kulturalne. Sama Komisja Europejska określa tę sferę następująco: „Polityka zewnętrzna Unii (...) wychodzi poza tradycyjne ramy dyplomatyczne i militarne, obejmując takie dziedziny, jak działania wymiaru sprawiedliwości, policji, ochronę środowiska, kwestie

⁹ R. Aron, *Pokój i wojna między narodami (teoria)*, Warszawa 1995.

¹⁰ Ibidem, s. 10 i nast.

¹¹ „Nieokreśloność” stanowi, na przykład, poważny problem przy negocjacjach akcesyjnych, które bywają porównywane do „strzelania do kaczki w locie”, gdyż negocjujące strony tak naprawdę nie wiedzą, jaki będzie stan dorobku prawnego Unii w momencie akcesji, a mimo tego kraj kandydujący musi się zobowiązać do jego przyjęcia. Z tego względu żaden z rozdziałów negocjacyjnych (obszarów negocjacji) nie może być zamknięty ostatecznie do momentu zakończenia całości procesu negocjacyjnego. Stwarza to zresztą wygodne możliwości przetargu negocjacyjnego, który może obejmować kwestie znajdujące się w rozdziale prowizorycznie zamkniętym.

celne i handlowe, pomoc rozwojową, reprezentowanie na zewnątrz interesów strefy euro”¹².

Poważnym problemem jest znalezienie odpowiedniej nazwy dla całości kształtu kontaktów Unii z podmiotami zewnętrznymi. Dla potrzeb pracy przyjąłem, za Dariuszem Milczarkiem, termin „polityka zewnętrzna Unii Europejskiej”, gdyż zgadzam się, że termin „stosunki zewnętrzne”, choć być może nasuwa się w sposób bardziej naturalny, mógłby być mylący z uwagi na fakt, iż w dokumentach wspólnotowych używany jest w znacznie węższym znaczeniu, do opisanego relacji z partnerami zagranicznymi w sferze gospodarczej¹³, bądź też wręcz do działań prowadzonych przez komisarza ds. stosunków zewnętrznych.

W literaturze przedmiotu polityka zewnętrzna Unii najczęściej dzielona jest na dwa zasadnicze obszary: stosunki gospodarcze z zagranicą oraz Wspólną Politykę Zagraniczną i Bezpieczeństwa. Podział ten jest stosowany również przez opisującego politykę zewnętrzną Unii Dariusza Milczarka, który jednak, dostrzegając jego niedoskonałość, zaznacza: „Podział (...) na komponent ekonomiczny i polityczno-militarny ma swoje uzasadnienie merytoryczne i funkcjonalne, ale nie jest ani ostry, ani nie ma tym bardziej charakteru wyłączonego”¹⁴.

Mimo powyższego zastrzeżenia, takie określenie przedmiotu badań wydaje się jednak zbyt uproszczone, gdyż powoduje, że wyłączony z niego zostaje bardzo istotny obszar, obejmujący sprawy wewnętrzne i wymiar sprawiedliwości. Chodzi tu głównie o kwestie związane z polityką wizową wobec danych krajów, imigrację, walkę z terroryzmem i zorganizowaną przestępczością. Działania Unii na tym obszarze oddziałują na partnerów zewnętrznych w sposób na tyle istotny, że bez wahania musimy uznać tę sferę za część polityki zewnętrznej. Dobrym przykładem są chociażby decyzje dotyczące reżimu wizowego dla danego kraju (cena i zasady przyznawania wiz kształtujące ich dostępność dla obywateli), które mogą wzmacniać lub utrudniać współpracę z danym państwem.

Z uwagi na powyższą charakterystykę przyjąłem generalne założenie badawcze, traktujące Unię jako osobnego aktora na scenie międzynarodowej¹⁵. Stosunki dwustronne krajów unijnych z Chinami zostały więc

¹² Cyt. za D. Milczarkiem, *Unia Europejska we współczesnym...*, s. 116.

¹³ Szerzej patrz ibidem, s. 114 i nast. oraz idem, *Pozycja i rola UE w stosunkach międzynarodowych. Wybrane aspekty teoretyczne*, Warszawa 2003.

¹⁴ Idem, *Unia Europejska we współczesnym...*, s. 118.

¹⁵ Dyskusja na ten temat patrz na przykład J. Zajączkowski, *Unia Europejska jako aktor globalny – aspekty polityczno-obronne*, „Studia Europejskie” 2009, nr 1, s. 37–58.

opisane jedynie w takim zakresie, w jakim wpływały na politykę całej Unii. Wydaje się, że takie podejście do opisywania działań Unii w stosunkach międzynarodowych jest w przypadku relacji z Chinami uzasadnione, choć z pewnością nie jest uniwersalne. Trudno byłoby bowiem w taki sposób przeanalizować, na przykład, relację UE z Rosją czy Stanami Zjednoczonymi, gdyż różnice interesów państw członkowskich i waga, jaką przywiązują do relacji bilateralnych z oboma partnerami, powodują, że mają one w pełni autonomiczny charakter. W przypadku Chin, choć oczywiście w Europie występowały tu różnice zdań, a największe kraje starały się prowadzić samodzielną politykę wobec ChRL, równoległą do polityki Brukseli, to jednak, jak zostało wyraźnie pokazane w książce, owe „państwowe odmienności” nie były w gruncie rzeczy znaczące i nie kwestionowały ogólnego kierunku polityki prowadzonej przez całą Unię. Jak udowaśniałem w mojej rozprawie doktorskiej, w przeciwieństwie, na przykład, do polityki wobec Federacji Rosyjskiej, wśród krajów członkowskich nie istnieją głębokie różnice interesów czy percepcji Chin, które uniemożliwiałyby osiągnięcie konsensusu w zakresie realizacji spójnego unijnego planu politycznego. Można, oczywiście, wskazać na różnice w podejściu do ChRL pomiędzy członkami UE, ale nie dotyczą one ich żywotnych interesów.

Podsumowując: przedmiotem badań w niniejszej pracy jest polityka wobec Chin prowadzona przez Unię Europejską jako osobnego aktora w stosunkach międzynarodowych.

Cel i struktura pracy

Jak już wspomniano, głównym celem badawczym realizowanym w ramach niniejszego opracowania, jest udowodnienie, że w układzie sił pomiędzy Unią a Chinami doszło do zasadniczej zmiany na niekorzyść Europy, w wyniku której utraciła ona możliwość skutecznego użycia części narzędzi swojej polityki zewnętrznej. W tej sytuacji założenia polityczne Unii wobec Chin muszą ulec istotnym modyfikacjom, gdyż te przyjęte w 1995 roku (i w dużej mierze później kontynuowane) straciły rację bytu.

Celami szczegółowymi, które umożliwiły realizację celu zasadniczego, były:

1. Określenie uwarunkowań historycznych oraz instytucjonalnych, które miały wpływ na politykę prowadzoną wobec ChRL;
2. Przeanalizowanie kluczowych obszarów polityki UE wobec Chin w celu uzyskania danych empirycznych potwierdzających powstanie zjawiska „zmiany układu sił” pomiędzy graczami;

3. Określenie zakresu niezbędnych zmian w założeniach politycznych Unii wobec Chin, tak by je dostosować do zmienionej sytuacji.

Najbardziej wymagającym zadaniem była analiza polityki UE wobec Chin. Jego realizacja pochłonięła „lwią część” pracy i zajmuje w książce zdecydowanie najwięcej miejsca. Struktura pracy ma układ problemowy: mamy tu osiem odrębnych rozdziałów, z których każdy dotyczy innego aspektu polityki unijnej. Taka budowa książki po trosze wynika z charakteru unijnej polityki, realizowanej w warunkach bardzo rozproszonego systemu instytucjonalnego, który powoduje pewną „autonomiczność” dialogu z Chinami w różnych obszarach tematycznych. Dlatego też, co do zasady, polityka unijna jest wdrażana w poszczególnych wymiarach w zgodzie z głównymi założeniami strategicznymi UE, ale jednak we własnym tempie i bardzo często w sposób słabo powiązany z innymi obszarami.

W kilku miejscach pracy zdecydowałem się na wyodrębnienie niektórych wątków w ramkach. Dotyczy to kwestii, które, choć ich szersze omówienie wydaje się celowe i niezbędne, poprzez wprowadzenie do zasadniczej części tekstu mogłyby spowodować załamanie nurtu narracji. Zaburzyłyoby to przejrzystość wykładu i utrudniło jego śledzenie.

Pierwszy szkic zamieszczony w pracy zawiera rys historyczny polityki unijnej wobec Chin, czyli pierwsze dwadzieścia lat od nawiązania stosunków dyplomatycznych w roku 1975 do roku 1995, kiedy to rozpoczyna się zasadnicza narracja książki. W **drugim** przeanalizowane zostały unijne dokumenty programowe, pokazujące ewolucję strategicznych założeń Unii w omawianym okresie. **Trzeci** szkic przedstawia niezwykle skomplikowany system instytucjonalny, w ramach którego prowadzona była polityka wobec ChRL. **Czwarty** szkic otwiera tę część książki, w której analizowane są najważniejsze obszary unijnej polityki wobec Chin. Przeanalizowane w nim zostały kwestie handlowe i inwestycyjne, w tym między innymi stanowisko Unii wobec problemu wejścia Chin do Światowej Organizacji Handlu. **Szkic** piąty poświęcony jest chyba najgłośniejszemu problemowi natury politycznej w relacjach wzajemnych, którym jest łamanie praw człowieka w Chinach. **Szósty** fragment stanowi analizę zagadnienia ochrony środowiska w polityce UE wobec ChRL. **Siódmy** podejmuje temat embarga na sprzedaż technologii wojskowych do Chin. **Ostatni** zaś opisuje obszar, w którym utrata narzędzi oddziaływania na Chiny jest chyba najlepiej widoczna, czyli pomoc rozwojową.

W **zakończeniu** przedstawione zostały wnioski, jakie wypływają z pracy, w szczególności dokonana została ocena polityki unijnej wobec Chin oraz próba wskazania niezbędnych zmian w tym obszarze w sytuacji wzrostu potęgi Chin i utraty części możliwości oddziaływania na to państwo.

Metody badawcze

W książce przyjęto klasyczną metodę badań, stosowaną w naukach historycznych i politologicznych – wyjaśnienie przyczynowo-skutkowe i strukturalne badanych procesów¹⁶. Najważniejszym narzędziem badawczym była analiza źródeł pierwotnych i wtórnych (w języku polskim oraz angielskim i niemieckim), prowadzona w zbiorach polskich i zagranicznych oraz w Internecie. Unia Europejska, zgodnie z przyjętą przez siebie regułą transparentności, upublicznia na stronach internetowych swoich instytucji olbrzymią część przygotowywanych dokumentów, co stwarza szerokie pole do badań.

Autor, nie odrzucając w pełni neorealistycznej szkoły postrzegania stosunków międzynarodowych¹⁷, przyjmując, na przykład, rolę interesów narodowych jako nadal niezwykle znaczącą dla zrozumienia fenomenu działań Unii Europejskiej na płaszczyźnie międzynarodowej, dostrzega jednak istotne ograniczenia podejścia realistycznego do opisu zjawisk współczesnego świata. Paradygmat neorealistyczny bowiem w centrum rozważań sytuuje państwo, co nie do końca przystaje do współczesnej rzeczywistości.

Zdecydowanie bardziej przydatne wydaje się podejście neoliberalne, które w większym stopniu dostrzega wzrost wagi instytucji międzynarodowych i ich rosnącą autonomizację w stosunkach międzynarodowych oraz olbrzymie zmiany zachodzące we wzajemnych relacjach między instytucjami ponadnarodowymi i rządami narodowymi¹⁸. Zjawisko rosnącej roli politycznej Unii Europejskiej jako osobnego aktora na scenie międzynarodowej nie jest wynikiem wyłącznie gry interesów państw członkowskich, ale w znacznej mierze dobrowolnego przekazania części prerogatyw narodowych na poziom wspólnotowy, jako bardziej odpowiedni do efektywnego osiągnięcia wspólnych celów politycznych. Niezwykle istotne znaczenie, co autor stara się podkreślić, ma też wzrost roli w stosunkach między-

¹⁶ P. Burnham, K. Gilland Lutz, W. Grant, Z. Layton-Henry, *Research Methods in Politics*, New York 2008. Por. J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1973; idem, *Rozumienie historii*, Warszawa 1978; idem, *Teoria wiedzy historycznej*, Poznań 1983 oraz idem, *Jak się pisze i rozumie historię*, Warszawa 1996.

¹⁷ Patrz na przykład D. A. Baldwin, *op. cit.*

¹⁸ K. Żukrowska, *Przełom w stosunkach międzynarodowych. Konsekwencje dla badań i nauczania*. Referat na konferencję „Stosunki międzynarodowe jako przedmiot badań i nauczania w Polsce”, Polski Instytut Stosunków Międzynarodowych, 4–5.12.2000, s. 6 i nast., <http://www.pism.pl/pdf/KZukr.pdf> [dostęp 5.02.2015].

narodowych takich podmiotów, jak: organizacje pozarządowe, korporacje międzynarodowe czy też sieci nieobywatelskie (organizacje terrorystyczne, przestępczość zorganizowana).

Stan badań oraz literatura przedmiotu

Bazą źródłową niniejszej pracy są dokumenty instytucji unijnych opublikowane w oficjalnych wydawnictwach UE (*Official Journal of the European Communities*) bądź na stronach internetowych Komisji Europejskiej, Rady UE czy też poszczególnych prezydencji. Wśród dokumentów o największym znaczeniu należy wymienić Komunikaty Komisji Europejskiej, przedstawiające podstawowe założenia polityki UE wobec Chin¹⁹, wspólne oświadczenia stron po każdym ze szczytów UE-Chiny, a także zawarte umowy dwustronne. Cenne były również inne dokumenty Komisji określające politykę unijną w różnych obszarach tematycznych, z których część dotyczyła bezpośrednio lub pośrednio Chin²⁰.

Nieocenionym źródłem były oficjalne unijne strony internetowe poświęcone relacjom z Chinami, znajdujące się na portalach poszczególnych Dyrekcji Generalnych Komisji²¹ oraz Przedstawicielstwa Komisji w Pekinie²². Na stronach tych znajdują się odnośniki do wielu dokumentów dotyczących szczegółowych zagadnień dialogu z Chinami oraz projektów realizowanych przez Unię.

Ze źródeł chińskich największe znaczenie miały dokumenty rządowe publikowane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych (na przykład *China's EU Policy Paper* czy też *China's African Policy*) oraz Państwowej Komisji ds. Rozwoju i Reform (*National Development and Reform*

¹⁹ European Commission, *A Long Term Policy for China-Europe Relations*, Brussels, July 1995, COM (1995) 279 Final; European Commission, *Building a Comprehensive Partnership with China*, Brussels, 25.03.1998, COM (1998) 181 Final; European Commission, *EU Strategy towards China: Implementation of the 1998 Communication and Future Steps for a More Effective EU Policy*, Brussels, 15.05.2001, COM (2001) 265 final; European Commission, *A Maturing Partnership: Shared Interests and Challenges in EU-China Relations*, Brussels, 10.09.2003, COM (2003) 533 Final; European Commission, *EU-China: Closer Partners, Growing Responsibilities*, Brussels, 24.10.2006, COM (2006) 631 Final.

²⁰ Na przykład European Commission, *The EU, Africa and China: Towards Trilateral Dialogue and Cooperation*, Brussels, 17.10.2008, COM (2008) 654 Final.

²¹ Na przykład http://eeas.europa.eu/background/index_en.htm [dostęp 5.02.2015].

²² http://eeas.europa.eu/delegations/china/index_en.htm [dostęp 5.02.2015].

Commission). Należy jednak mieć świadomość, że wersje angielskie niektórych chińskich dokumentów są w dużej mierze narzędziem propagandowym rządu w Pekinie, skierowanym do partnerów zagranicznych. Informacje zawarte w tych dokumentach niekoniecznie muszą w pełni odzwierciedlać rzeczywiste intencje władz chińskich. W porównaniu z dokumentami unijnymi ich chińskie odpowiedniki mają więc nieco niższą wartość.

Obok tych podstawowych źródeł wykorzystano także dokumenty z oficjalnych witryn internetowych organizacji, projektów oraz stron rządowych. Szczególnie ciekawe były oficjalne strony internetowe unijnych projektów realizowanych w Chinach.

Uzupełnieniem materiałów źródłowych była kwerenda prasy zagranicznej i polskiej. Badaniami objęto takie tytuły, jak: „The Financial Times”, „The Economist”, „The European Voice”, „The China Daily”, „Gazeta Wyborcza”, „Polityka” oraz „Forum”. W ograniczonym zakresie wykorzystane zostały także artykuły z takich tytułów, jak „The Washington Post” czy „Rzeczpospolita”. Dużo większe znaczenie miały publikacje w gazetach i czasopismach zagranicznych, w których w ostatnich kilku latach znacząco wzrosła liczba informacji i komentarzy na temat Chin, a także stosunków unijno-chińskich. W tym miejscu trzeba jednak przyznać, że z wyjątkiem wyspecjalizowanego w tematyce unijnej „European Voice” zainteresowanie relacjami na linii Bruksela-Pekin można uznać za umiarkowane.

Temat polityki unijnej wobec Chin nie doczekał się jeszcze kompleksowej monografii w języku polskim. Pierwszym szerszym opracowaniem była praca magisterska Filipa Grzegorzewskiego, obecnie urzędnika w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, a wcześniej w Przedstawicielstwie Komisji Europejskiej w Pekinie, wydana w obszernych fragmentach²³. Praca Grzegorzewskiego została nawet wyróżniona nagrodą Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, niemniej jednak jej ograniczony zakres tematyczny, charakter i skala prowadzonych badań, czy wreszcie objętość powodują, że trudno ją traktować jako kompletną monografię.

Godną zauważenia pracą jest książka Pawła Borkowskiego oraz Łukasza Zameckiego *Relacje Unia Europejska-Chińska Republika Ludowa*.

²³ F. Grzegorzewski, *Ewolucja stosunków między UE a ChRL*, „Zeszyty Akademii Dyplomatycznej” 2005, nr 11.

*Uwarunkowania zewnętrzne i międzynarodowe*²⁴, a także publikacje Zdzisława Puśleckiego²⁵ oraz Jana Rowińskiego²⁶.

Pozostałe, dość nieliczne, powstałe w Polsce opracowania na temat relacji unijno-chińskich mają jedynie charakter przyczynkarski – z uwagi na objętość i wąski zakres badań. Część z nich przedstawia jednak wysoką wartość. W szczególności warto tu wymienić prace Artura Gradziuka z Polskiego Instytutu Stosunków Międzynarodowych (PISM) oraz Marty Kosmali z Uniwersytetu Warszawskiego²⁷. Nieco mniej ważne z punktu widzenia niniejszej pracy teksty napisali również Dariusz Kondratkiewicz²⁸, Zdzisław Brodecki²⁹ oraz Kazimierz Kik³⁰. Generalna ocena stanu dotychczasowych badań nad stosunkami unijno-chińskimi jest jednak raczej negatywna – temat ten był dość rzadko poruszany w polskim piśmiennictwie, a na pewno zbyt rzadko jak na jego znaczenie dla zrozumienia współczesnych stosunków międzynarodowych.

Niezwykle cenna dla autora była praca Dariusza Mielczarka³¹, w której bardzo szczegółowo przedstawił on zagadnienia teoretyczne dotyczące unijnej polityki zewnętrznej i światowy dorobek naukowy w tym zakresie. Jest to niewątpliwie publikacja o charakterze podstawowym dla wszelkich badań nad mechanizmami oddziaływania Unii na współczesne stosunki międzynarodowe.

Istotnym punktem odniesienia przy pisaniu niniejszej pracy były również trzy książki dotyczące relacji Unii Europejskiej z innymi partnera-

²⁴ P. Borkowski, Ł. Zamecki, *Relacje Unia Europejska-Chińska Republika Ludowa. Uwarunkowania zewnętrzne i międzynarodowe*, Warszawa 2011.

²⁵ Z. Puślecki, *Nowe zjawiska w stosunkach handlowo-ekonomicznych Unii Europejskiej z Chińską Republiką Ludową*, „Przegląd Politologiczny” 2012, nr 1, s. 27–40; idem, *Unia Europejska wobec wzrostu ekspansji zagranicznej Chin*, [w:] *Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Rewizorski, Warszawa 2011, s. 141–178.

²⁶ J. Rowiński, *Stosunki Unii Europejskiej z Chinami*, [w:] *Dyplomacja czy siła? Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych*, red. S. Parzymies, Warszawa 2009.

²⁷ M. Kosmala, *European Union, China and Human Rights Dialogue: Borders of Compliance*, „Acta Asiatica Varsoviensia” 2005, no. 18; A. Gradziuk, *Zastosowanie przez Unię Europejską mechanizmu obrony przed importem tanich towarów z Azji Wschodniej*, „Biuletyn PISM”, nr 61, 13.10.2006.

²⁸ D. Kondratkiewicz, *Stosunki ChRL z Unią Europejską*, [w:] *Chiny w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, A. Ziętek, Lublin 2003, s. 176–189.

²⁹ Z. Brodecki, *Wzajemne stosunki Unia-Chiny (z chińskiej perspektywy)*, [w:] *Pozycja Unii Europejskiej w świecie. Aspekty prawne i polityczne*, red. C. Mik, Toruń 2005, s. 227–240.

³⁰ K. Kik, *Światowe aspiracje Unii Europejskiej. Główne motywy i podstawowe kierunki działań*, Kielce 2008, s. 134–144.

³¹ D. Milczarek, *Pozycja i rola UE w stosunkach międzynarodowych...*

mi na scenie międzynarodowej. Mowa tu o pracy Pawła Borkowskiego – dotyczącej krajów basenu Morza Śródziemnego³², Marcina Gawryckiego – omawiającej relacje z krajami Ameryki Łacińskiej³³ oraz Przemysław Żurawski vel Grajewski – o polityce UE wobec Rosji³⁴. Z każdej z tych książek wyłania się zupełnie inne spojrzenie na zewnętrzny wymiar działalności Unii, a każdy z wymienionych autorów stosuje inne metody badawcze i prezentuje inne podejście do tematu. Lektura tych prac była dla mnie niezwykle inspirująca przy określaniu podejścia badawczego do tematu polityki unijnej wobec Chin.

Kończąc omawianie polskiego piśmiennictwa, warto jeszcze wspomnieć o pracach Edwarda Haliżaka, prezentujących w szerszym, regionalnym kontekście zmieniającą się rolę polityczną Chin i kształt stosunków międzynarodowych w regionie Azji Wschodniej³⁵.

Gdy w roku 2005 zaczynałem swoje badania nad polityką UE wobec Chin, pierwsza analiza światowego piśmiennictwa (prac w języku angielskim i niemieckim) wykazała, że temat ten jest bardzo słabo opisany w literaturze – nie istniała żadna monografia, a obszerniejsze artykuły i prace analityczne można było policzyć niemalże na palcach. W ostatnich latach, wraz z gwałtownym wzrostem zainteresowania Chinami, ukazało się też znacznie więcej prac dotyczących relacji Państwa Środka z Europą. W 2009 roku wydane zostały dwie monografie poświęcone polityce UE wobec Chin, obie będące pokłosiem prac doktorskich autorów. Pierwszą z nich była książka Nicolì Casariniego *Remaking Global Order: The Evolution of Europe-China Relations and Its Implications for East Asia and the United States*³⁶, której zasadniczy tok narracji kończy się jednak na roku 2004. Druga książka to monografia May-Britt Stumbaum poświęcona procesowi decyzyjnemu w ramach polityki unijnej wobec Chin³⁷.

³² P. Borkowski, *Partnerstwo Eurośródziemnomorskie*, Warszawa 2005.

³³ M. Gawrycki, *UE-Ameryka Łacińska i Karaiby. Trudne partnerstwo dwóch regionów*, Warszawa 2004.

³⁴ P. Żurawski vel Grajewski, *Polityka Unii Europejskiej wobec Rosji a interesy Polski 1994–2004*, Kraków 2008.

³⁵ Z bogatego dorobku E. Haliżaka warto wspomnieć na przykład E. Haliżak, *Regionalny kompleks bezpieczeństwa Azji Północno-Wschodniej*, seria Żurawia Papers, z. 3, Warszawa 2004.

³⁶ Skrócona wersja została wydana już wcześniej jako N. Casarini, *The Evolution of the EU-China Relationship: From Constructive Engagement to Strategic Partnership*, „Occasional Papers ISS” 2006, no. 64.

³⁷ M.-B. U. Stumbaum, *The European Union and China. Decision-Making in EU Foreign and Security Policy towards People’s Republic of China*, Baden-Baden 2009.

Wśród opracowań zdecydowana większość to zbiory artykułów bądź tekstów analitycznych. Na szczególną uwagę zasługuje praca *China-Europe Relations. Perceptions, Policies and Prospects*³⁸, prezentująca artykuły europejskich i chińskich badaczy, przedstawiające bardzo wysoką wartość naukową. Wartościowym źródłem informacji o kształcie relacji unijno-chińskich w latach 90. XX wieku jest też wydana w 2002 roku książka *China and Europe since 1978: A European Perspective*³⁹. Wiele niezwykle ciekawych spostrzeżeń, w tym, co ważne, również ze strony badaczy chińskich, przynosi publikacja *China-EU. A Common Future*⁴⁰, która jednak nie posiada aparatu naukowego, co utrudnia weryfikację niektórych przytaczanych danych czy stawianych tez.

Bardzo cenne materiały zawierają też liczne prace powstające w europejskich ośrodkach analitycznych. Wśród nich warto wymienić publikacje londyńskiego Center for European Reform⁴¹, a także analizy powstające pod auspicjami niemieckiego ośrodka Stiftung Wissenschaft Und Politik⁴² oraz Instytutu Studiów Strategicznych UE w Paryżu. Prace te w większości prezentują bardzo wysoki poziom, a ich jedynym mankamentem jest fakt, iż z uwagi na swój specyficzny charakter (mają dostarczyć materiału do przemyśleń dla decydentów) często abstrahują od refleksji historycznych oraz teoretycznych, skupiając całą uwagę czytelnika na analizie sytuacji bieżącej i próbach przewidzenia przyszłych tendencji.

Nie mogę też nie wspomnieć o dodatkowych materiałach wykorzystanych w niniejszej książce, którymi są liczne wystąpienia konferencyjne ekspertów lub unijnych urzędników zajmujących się Chinami. Części z nich miałem okazję wysłuchać osobiście, uczestnicząc w dorocznych konferencjach *Europe-China Academic Network* w Brukseli, sieci grupującej badaczy Chin i relacji unijno-chińskich, działającej przy wsparciu Komisji Europejskiej. Do części materiałów dotarłem poprzez lekturę

.....
³⁸ *China-Europe Relations. Perceptions, Policies and Prospects*, ed. D. Shambough, E. Sandschneider, Z. Hong, London–New York 2008.

³⁹ *China and Europe since 1978: A European Perspective*, ed. R. L. Edmonds, The China Quarterly Special Issue New Series (Book 2), Cambridge 2002.

⁴⁰ *China-EU. A Common Future*, eds. S. Crossick, E. Reuter, Singapur–New York–London 2007.

⁴¹ K. Barysch, *Embracing the Dragon. The EU's Partnership with China*, London 2005 oraz Ch. Grant, K. Barysch, *Can Europe and China Shape a New World Order?*, London 2008.

⁴² *American and European Relations with China. Advancing Common Agendas*, eds. D. Shambough, G. WackerSWP Research Paper, Berlin 2008.

prezentacji bądź tekstów wystąpień zamieszczonych w Internecie, a część uzyskałem dzięki życzliwej pomocy osób trzecich⁴³.

Szczegółowa bibliografia znajduje się na końcu pracy. Ze względów objętościowych zrezygnowano z włączenia do niej artykułów z prasy codziennej i tygodników, ograniczając się do podania tytułów i roczników przejrzanych gazet.

Podziękowania

Prezentowana praca nie powstałaby bez pomocy kilku osób, którym chciałbym serdecznie podziękować. Słowa uznania należą się przede wszystkim Pani Profesor Małgorzacie Pietrasiak oraz kierowanemu przez nią zespołowi Zakładu Azji Wschodniej na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego. Znakomita, sprzyjająca prowadzeniu badań atmosfera panująca w zespole i życzliwa opieka naukowa Pani Profesor są nie do przecenienia.

Ważny wkład w ostateczną wersję książki wniosły też osoby, które podczas jej powstawania zapoznawały się na prośbę autora z poszczególnymi fragmentami, wskazując różnego typu błędy i niedociągnięcia. W sposób szczególny chciałbym podziękować dr. Grzegorzowi Bywałcowi, dr. hab. Dominikowi Mierzejewskiemu, mgr. Tomaszowi Jurczykowi oraz dr. Karolowi Żakowskiemu.

Wdzięczności dla dr. hab. Przemysława Żurawskiego vel Grajewskiego nie potrafię zamknąć w jednym, krótkim, samodzielnie napisanym zdaniu – dedykuję mu więc pierwszą strofę wiersza Zbigniewa Herberta *Do Henryka Elzenberga w stulecie jego urodzin*.

Najcieplejsze zaś słowa kieruję do żony, pierwszej czytelniczki i recenzentki kolejnych fragmentów powstającej pracy. Aniu, bez Ciebie pracy tej na pewno nigdy bym nie napisał! Dziękuję za wszystko!

.....
⁴³ Autor składa szczególne podziękowania dr. hab. Dominikowi Mierzejewskiemu.